

ZNANSTVENI I STRUČNI SKUPOVI

Okrugli stol "Romi u Hrvatskoj: Integracija Roma u hrvatsko društvo", Hotel Palace, Trg J. J. Strossmayera 10, Zagreb 17. veljače 2011.

Mnoga europska istraživanja ukazuju na loš društveni, ekonomski, kulturni i politički položaj Roma u brojnim (ili u većini) europskim državama. Ukoliko se imaju na umu samo posljednji događaji, poput protjerivanja jednog dijela Roma iz nekih europskih država, postaje jasna aktualnost ove problematike. Institucije Europske unije i Vijeće Europe su od sredine 1970-ih do danas donijeli brojne odredbe (rezolucije, preporuke, konvencije, povelje) kojima su nastojali integrirati višemilijunsko romsko manjinsko stanovništvo u društveni sustav. Potrebno se podsjetiti samo nekih odredaba, kao što je to bila »Rezolucija 13 o društvenoj situaciji nomada u Europi« (1975.) ili »Preporuka 10 Odbora ministara zemljama članicama o boljoj dostupnosti zdravstvene zaštite za Rome i Putnike u Europi« (2006.). Početkom ožujka ove godine Europski parlament usvojio je »EU strategy on Roma inclusion« (»Strategiju Europske unije za integraciju Roma«) kojom je propisao obvezne minimalne standarde na razini Europske unije s ciljem poboljšanog pristupa Romima radnim mjestima, obrazovanju, stanovanju i zdravstvenoj skrbi. Ukoliko se promatra Hrvatska, potrebno je napomenuti da njezine vlasti provode Akcijski plan desetljeća za uključivanje Roma 2005.-2015. i Nacionalni program za Rome, kojima su propisane mjere za poboljšanje uvjeta življenja i uključivanje u društveni život i proces odlučivanja, uz očuvanje njihovog identiteta, kulture i tradicije.

Sredinom veljače 2011. u Zagrebu je održan Okrugli stol »Romi u Hrvatskoj: Integracija Roma u hrvatsko društvo« u organizaciji Ureda za nacionalne manjine Vlade Republike Hrvatske. Branko Sočanec je kao predstojnik toga vladinog Ureda moderirao radom skupa. Izlagali su Aleksandar Tolnauer (predsjednik Savjeta za nacionalne manjine RH), Nazif Memedi (zastupnik romske manjine u Saboru RH), Vladimir Lončarević (pomoćnik savjetnika Predsjednika Republike za unutarnju politiku) i Michael Guet (predstojnik Odjela za Rome i Putnike u Vijeću Europe). Branko Sočanec kratko je izvijestio o naporima hrvatske vlade u provedbi mjera iz Nacionalnog programa za Rome, posebice na području obrazovanja, zdravstva i načina života u njihovim naseljima. Aleksandar Tolnauer je istaknuo da Romi u Hrvatskoj žive dugi niz stoljeća te je potrebno određenim mjerama omogućiti njihovu integraciju u hrvatsko društvo. Posebno je istaknuo kako je upitan stvaran broj Roma kojih je, prema službenim podacima iz 2001., nešto manje od 10.000, ali se njihov broj procjenjuje zapravo na 40.000. Zatim je u tom kontekstu istaknuo važnost izjašnjavanja Roma kao pripadnika manjine u predstojećem popisu stanovništva. Nazif Memedi istaknuo je svoju ulogu kao predstavnika romske manjine u Saboru RH, posebno navodeći da je pokrenuo i sudjelovao u brojnim akcijama za unapređenje položaja Roma u Hrvatskoj. Vladimir Lončarević je zamijenio Sinišu Tatalovića (savjetnika Predsjednika Republike za unutarnju politiku). Kratko se osvrnuo na program Ive Josipovića kao hrvatskog predsjednika u potpori provođenju vladine politike prema romskoj manjini. Michael Guet predstavio je kampanju »Dosta!«, koju vode Vijeće Europe i Europska komisija pod sloganom »Oslobodimo se predrasuda: upoznajmo Rome!«. Ta je kampanja započela od 2000. kao dio projekta navedenih institucija »Jednaka prava i položaj Roma u Jugoistočnoj Europi«, koji je imao za cilj podizanje svijesti oko ključnih problema romskog stanovništva, poput smještaja, zapošljavanja, obrazovanja i zdravstva. Projekt je završen 2005., nakon čega je kampanja »Dosta!« nastavljena u različitim zemljama: od 2006. Albaniji, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Srbiji i Makedoniji, od 2008. Moldaviji, Ukrajini, Rumunjskoj, Hrvatskoj i Sloveniji, od 2009. Latviji, od 2010. Bugarskoj, Italiji i

Grčkoj. Glavni cilj kampanje je »razbijanje« duboko ukorijenjenih predrasuda prema Romima kako bi se potaknulo bolje razumijevanje između njih i neromskog stanovništva. S tim ciljem potrebno je povezati regionalne, nacionalne i lokalne sredine kojima je dana potpora u obliku osmišljavanja i provođenja kampanje (»alata za borbu«), primjerice u odnosu (»strategiji«) prema medijima i javnosti. Na kraju je slijedila kratka rasprava u kojoj su predstavnici raznih romskih udruga i nevladinih organizacija raspravljali o aktualnim problemima, posebice vezano uz pitanje legalizacije naselja, dostupnosti obrazovanja, visokoj nezaposlenosti, poboljšavanju zdravstvenih uvjeta i slično.

Na kraju skupa predstavljena je knjiga Jean-Pierrea Liégeoisa *Romi u Europi*, u izdanju zagrebačke Ibis-grafike. Mr. sc. Saša Krnic predstavila je u ime izdavača djelatnost Ibis-grafike u izdavanju manjinskih, posebice romskih, djela. Zatim je autor Jean-Pierre Liégeois prikazao svoje djelo, čije je prvo izdanje objavljeno sredinom 1980-ih. Valja ukratko navesti kako je to Liégeoisovo djelo pokušaj da se omogući cjelovit uvid u povijest i sadašnji položaj romske manjine u Europi. Knjiga je podijeljena na dva dijela u kojima su opisane društveno-kulturne prilike i društveno-političke prilike. U prvom dijelu autor nastoji objasniti društveni, povijesni i kulturni kontekst, posebice pitanja poput demografskih, lingvističkih, vjerskih i drugih specifičnosti romskog stanovništva. U drugom dijelu knjige naglašena je analiza suvremenog položaja Roma u europskim državama, unutar kojeg se analiziraju pitanja njihovog organiziranja, odnosa državnih i međunarodnih institucija prema njima i sl. Liégeois je opisao Rome kao »prve prave Europljane«, tj. kao onaj dio »Europljana« koji je svojom poviješću i kulturom povezivao (integrirao) različite europske narode i države.

Velika posjećenost okruglog stola, posebice predstavnika romskih udruga, kao i značaj same kampanje »Dosta!« zasigurno su nametnuli obvezu hrvatskim institucijama na održavanje sličnog skupa. Anticiganizam ili predrasude o Romima u hrvatskom društvu, kao i većini europskih društava, postoje te se protiv njih treba sustavno (i svakodnevno) boriti. Jedan od alata za tu borbu jest i ova kampanja, no potrebno je promisliti o osmišljavanju sličnih (i zasebnih) akcija u Hrvatskoj.

Danijel Vojak

Tribina »Prisjećanje na književnost ujedinjene Italije (1861-2011): *Ispovijesti jednog Talijana* - Ippolito Nievo poslije 150 godina«, Knjižnica i čitaonica B. Ogrizovića, Zagreb, 24. veljače 2011.¹

Što znači riječ *risorgimento*? Risorgimento se na hrvatskom prevodi kao *preporod*. Do 18. stoljeća riječ *risorgimento* ima samo jedno značenje – uskrsnuće – u religioznom smislu. Međutim na početku 19. stoljeća dolazi do leksičkog pomaka, dijelom i zahvaljujući jednom važnom i utjecajnom autoru kao što je V. Alfieri, koji se nada da će »Italija« jednoga dana

1 Tribinu o romanu *Ispovijesti jednog Talijana* (1867; Zagreb 1962) Ippolita Nieva (1831-1861) organizirao je Talijanski institut za kulturu u Zagrebu u sklopu ciklusa događanja posvećenih 150. obljetnici ujedinjenja Italije (1861-2011). O jednom od najpoznatijih romana o risorgimentu govorila je talijanistica Sanja Roić, dok je povjesničarka Monica Priante, čiji tekst izlaganja »Zavodljivost risorgimenta« donosimo ovdje, u uvodnoj prezentaciji namijenjenoj široj publici iznijela najprije osnovne informacije o preporodu, a zatim na nekoliko primjera prikazala dio novijih istraživanja risorgimenta temeljenih na novoj kulturnoj historiji.

uskrsnuti kao časna (puna vrline), slobodna i ujedinjena zemlja. Od tada će se riječ *risorgimento* povezivati s idejom političkog, ekonomskog i moralnog preporoda Apeninskog poluotoka – nakon razdoblja potlačenosti i dekadencije.

Što je *Risorgimento*? Risorgimento nije samo povijesna epoha, već i političko-kulturni proces utemeljen na ideji nacije i koji ima za cilj izgradnju talijanske države. Premda je političkih težnji ka ujedinjenju bilo i u prošlosti (dovoljno je sjetiti se Dantea, Petrarce, Machiavellija), između kraja 18. i početka 19. stoljeća te težnje poprimaju jednu drugačiju notu.

U prvim mjesecima 1796. Direktorij Francuske republike donosi odluku koja će imati dramatične posljedice za Poluotok: odobrava projekt vojne akcije. Na čelu skromne vojske je mladi Napoleon Bonaparte, koji nizom pobjeda otvara sezonu, makar kratku, snažnog vrenja, entuzijazma ali i velikih razočaranja. Tri godine kasnije, 1799., Poluotok je poprimio novi unutrašnji ustroj: 5 republika – Cisalpinska (sjever), Rimska (centar), Partenopejska (jug), jedno vojvodstvo (Parma i Piacenza) i dvije pokrajine pod direktnom kontrolom Francuza (Toskana i Pijemont). Izvan francuskog utjecaja su ostale samo Sicilija i Sardinija, gdje su našli utočište vladarske kuće Burbona i Savoja, te dijelovi sjeveroistoka, odnosno Venecija pod austrijskom vlašću (uključena ugovorom iz Campoformia 1797.). Godine 1802. Cisalpinskoj republici, koja je dobila ime Talijanska republika, pridodani su teritoriji Mletačke republike, koju su Francuzi osvojili nakon austrijskog poraza u bici kod Marenga. Godine 1805. Talijanska republika dobiva trobojnicu: zeleno-bijelo-crvene okomite pruge. Do 1809. godine Napoleonova Francuska (koja je 1804. postala nasljedno Carstvo s Napoleonom kao suverenom) tako dolazi u posjed cijelog kontinentalnog dijela poluotoka, ali ga ne ujedinjava u jednu nezavisnu državu.

Premda je to duboko razočaralo patriotsko talijansko mnijenje, napoleonski geopolitički sustav pobudio je ipak veliki entuzijazam. Kao prvo, prešlo se sa trinaest jedinica (prva polovica 18. stoljeća) na šest, a onda, prvi put poslije mnogo stoljeća, kopneni dio poluotoka je dobio cestovne veze te homogene zakonske i institucionalne forme. Drugim riječima, došlo je do promjena koje su počele ugrožavati osjećaj historijske i regionalne posebnosti, koji je do tada osiguravao legitimnost postojanja mnogobrojnih odvojenih država. I konačno, političke, upravne i zakonske inovacije uvezene iz Francuske (kao što je ukidanje feudalizma i povlastica aristokracije i klera) uništile su tradicionalni *status quo*. Zato je više nego razumljivo da je restauracija starog poretka, do koje je došlo nakon Napoleonovog poraza, potakla valove nezadovoljstva i frustracije.

Nakon Bečkog kongresa (1814.-1815.) Italija se otprilike vraća na situaciju od prije Napoleona, uz napomenu da zauvijek prestaju postajati nezavisne Mletačka i Genovska republika, i to sve pod kontrolom Austrije, s izuzetkom Savojske kraljevine (Pijemont i Sardinija), uvećane za Genovu. Nešto se ipak promijenilo. Novi ljudi, van krugova starih aristokratskih elita, od nedavno dobro obrazovani, pripadnici novoga građanstva, koji su dostigli visoke položaje u vojsci i u institucijama, nisu bili skloni da se vrate prethodnom stanju i da izgube ulogu koji su bili dobili. Osim toga, francuska vlada je poticala širenje ideja koje su prije 1789. bile zatvorene u malim krugovima masonskih loža. Stvara se novi politički rječnik utemeljen na pojmovima kao Domovina i Nacija. Učvršćuje se ideja talijanske nacije.

Međutim, pojavljuju se i razni problemi: naprimjer još 1861. (godina proglašenja talijanske kraljevine) «italofoni», tj. oni koji su svakodnevno govorili talijanski – a ne dijalekte – činili su tek između 2,5% i 9,5% ukupnog broja stanovništva. Osim toga, politički projekt Risorgimenta (jedna država za jednu naciju), protiv sebe ima naravno sve policije raznih država

Apeninskog poluotoka; nije teško razumjeti i zašto, budući da je u pitanju projekt koji, na ovaj ili na onaj način, te države hoće smanjiti ili uništiti. U ovakvom stanju stvari, na početku 19. stoljeća, nitko mudar i umjeren ne bi se kladio na pokret sazdan na tako labilnim osnovama. Također, ne bi se kladio ni da Pijemont, tampon-državica između Francuske i Austrije, ima volje i mogućnosti podržavati talijansku ideju. Pored toga, nije bilo ni zamislivo da bi Pijemont mogao imati snage suprotstaviti se austrijskoj vojsci. Ali, to je i najzavodljivije kod Risorgimenta, ne samo da se taj pokret uspio ukorijeniti, izazivati i poticati stalne pobune i revolucije, potaknuti na aktivno sudjelovanje stotine tisuća ljudi, već on na koncu, stjecajem raznih okolnosti, uspijeva i u svom cilju izgradnje države za Naciju. Naime, temelj diplomatskog rada Cavoura ili Garibaldijevog Pohoda tisuću vojnika (*I Mille*) 1860. godine, zasniva se na prethodnih šezdeset godina kulturne i političke obrade, kao i burnog stvaranja širokog pokreta «misli i akcije».

Tu je rad na prvim revolucionarnim pokušajima: godine 1820. izbijaju karbonarski nemiri u Kraljevstvu Dviju Sicilija, 1821. u Pijemontu, a za njima slijedi val revolucija 1831. godine. To je epoha ljudi kao što su Filippo Buonarroti, tajnih društava kao što su karbonerija, Giuseppea Mazzinija s Mladom Italijom koji je, bez obzira na poraze u »bici za nacionalno oslobođenje« (kako ju je on sam definirao), uspio stvoriti široku radikalnu političku mrežu, s centrom u Londonu, ali s granama u cijeloj Europi i u Amerikama. Dolazi potom revolucionarna eksplozija 1848., Pet dana Milana, iskustvo Mletačke republike s Danieleom Maninom, Rimske republike sa Mazzinijem, Garabaldijska vojska pa ratovi za nezavisnost.

U tri rata za nezavisnost, 1861. godine nastaje Talijansko kraljevstvo. Nakon stoljeća državne razmrvljenosti, Poluotok je ujedinjen u jedinstveno državno tijelo, da bi se teritorijalna zaokruženost dovršila u narednih deset godina pripajanjem Venetske krajine i Venecije (1866.) i potom Lacija i Rima (1870.)

Htjela bih sada naglasiti dva elementa koja smatram važnima za razumijevanje Risorgimenta. Kao prvo, Risorgimento je bio revolucionaran događaj, i tako je doživljen od strane suvremenika, u Italiji i izvan nje. Bio je to pokret na koji se gledalo kao na prevratnički fenomen; mladi su željeli urušiti stari geopolitički ustroj Poluotoka, oboriti dotadašnje monarhe, promijeniti institucije, srušiti stare i položiti nove nosive stupove društva. Kao drugo, možemo definirati Risorgimento kao masovni događaj u kojemu je, od oko ukupno 25 milijuna stanovnika, više desetina tisuća osoba aktivno sudjelovalo (borili su se kao dobrovoljci ili pak ratovali u regularnoj pijemontskoj vojsci, prosvjedovali, izlazili na izbore, brinuli se za organizaciju bolnica, odlazili na masovne pogrebe Cavoura, kralja Viktora Emanuela i Garibaldija), a stotine tisuća ljudi su na njega gledale sa zanimanjem, iskrenom simpatijom i odmjerenim uzbuđenjem. Broj se može činiti smiješnim, ali treba uzeti u obzir da se radilo o društvu raširene nepismenosti, s novinstvom i telegrafom tek u povojima i vremenu kada se još uvijek najviše putuje pješice ili u kočijama na nepoploćenim cestama. Ili pogledati ove primjere: ekspedicija garibaldinaca na Siciliju ubrzo je sa 1.000 ljudi narasla na 20.000; oko 50.000 ljudi dnevno dolazilo se pokloniti lijesu Viktora Emanuela; u Milanu je 50.000 osoba sudjelovalo na komemorativnim svečanostima Garibaldija.

Ustvrditi da je Risorgimento bio masovni pokret znači također razmatrati kako je on to uopće postao i zašto su većinu njegovih sudionika činili mladi ljudi, pripadnici novonastajućeg građanstva, ali i plemstva, dakle društvenih klasa koje su uživale u određenoj političkoj/ekonomskoj dobrobiti.

Uzevši u obzir rečeno do sada, postavlja se jedno ključno pitanje za razumijevanje Risorgimenta: na koji je način ideja nacije, koju je stvorila šačica intelektualaca, pretvorila mlade iz dobrih obitelji u opasne »teroriste«? Ili bolje, koji su to komunikacijski mehanizmi omogućili da jedna ideja postane toliko prihvaćena, do te mjere da uvjeri tako mnogo muškaraca i žena da uistinu ima smisla umrijeti za obranu domovine i njezinih vrijednosti, kao što to čine junaci pjesama, romana, opera?

U tome je ključnu ulogu imao novi politički stil, miljama udaljen od ranijih zamršenih filozofsko-teorijskih traktata. S Risorgimentom u prvi plan dolazi politički stil emocija, a ne više toliko racionalnosti; to je stil mitografske sugestije, simbola, naracija, alegorija. Dakle, radi se o pričama koje imaju moć da izgledaju prihvatljive bez posebne brige oko njihove utemeljenosti, koje su sposobne evocirati snažne emocije, vrijednosti ili ideale. K tome, reprezentacija nacije stvara snažnu privrženost novim patriotskim idejama jer se šire kao nešto što je emocionalno i vlastito, koristeći pritom predodžbe i figure koje se smještaju u vrijednosni kontinuum, evocirajući poznate slike, već cijenjene vrijednosti, na koje su ljudi na bezbroj način bili socijalizirani, kroz osobno iskustvo i obiteljske veze, kroz obrazovanje kod svećenika, i naposljetku kroz uobičajene predodžbe koje izvode i ponavljaju jezik časti i njegove obrede.

Tako se naprimjer nacija počinje zamišljati kao sustav srodstva, koja ima svoje rodoslovlje, svoju specifičnu povijesnost, a uz srodstvo se nužno vezuju i emocije. U nacionalpatriotskom diskursu nalazimo plodan prijenos niza metafora u konstrukciju tekstova i rituala Risorgimenta: *Patria*/domovina (sam pojam evocira paternitet, očinstvo) biva prerađena – metaforički i ikonografski – kao majka-domovina; velikani prošlosti postaju »očevi domovine«; veza između suvremenika ukazuje se izrazima »bratstvo« ili »sestrinstvo« – sjetimo se samo riječi kojima započinje talijanska himna: *Talijanska braćo* (*Fratelli d'Italia*).

Pored srodstva, patriotska propaganda služi se obilno i religijskom tradicijom. Tako se naprimjer preporodni rječnik služi riječima kao »apostolat«, »mučenici«, »vjera«, »sveti rat«, »križarski pohod«, »uskrснуće« (što je i izvorno značenje riječi Risorgimento). Mazzini postaje »prorok«, Garibaldija se prikazuje kao Krista Pantokratora, a tu je i središnje mjesto koje zauzima pojam »žrtve« (za domovinu). Većina heroja Risorgimenta (kao, uostalom, i romantičarske književnosti) su žalosni heroji, posvećeni porazu, patnji, redovito likovi u pripovijestima koje ne mogu imati sretan završetak. Iz toga proizlazi da je, kako i za Krista i mučenike tako i za nacionalne junake, smrt najviši vid žrtvene patnje. To je patnja koja može osloboditi čitavu nacionalnu zajednicu iz stanja beščasti i razjedinjenosti u koje je zapala i koja može izbrisati niz bezbrojnih izdaja koje su zaprljale povijest nacije.

Ne smije se pritom zaboraviti ni to da vlastiti tjelesni prinos nije ekskluzivni prerogativ samo muških tijela; nacionalpatriotska retorika dopušta žrtvu i ženama: odvajanje od vlastitih muškaraca jer su često njihovi muževi, sinovi, braća, očevi odsutni – svi oni su u nekoj boljoj situaciji i aktivni u političkom životu, a u najgorem slučaju u egzilu, zatvoru ili su pak ubijeni. Plač i bol za palim muškarcima, korotna odjeća, samoća i tuga duše prizivaju sliku žena koje plaču podno križa.

No kroz koje se to kanale nacionalpatriotska propaganda prenosi? U prvom redu širenjem književnog i umjetničkog materijala raznog tipa (romani, poezija, kazališni komadi, slike, me-

lodrame). Vođe Risorgimenta su svjesni da »narodu« treba politička organizacija kroz koju bi se izrazio, ali su isto tako svjesni da su potrebne i priče od kojih će zaigrati srce. Pripovijedati naciju postaje stoga važno isto koliko i vršiti propagandu. Iz toga razloga, da bi ideja nacije postala zavodljivija i učinkovitija koristi se tema koja više od svih ostalih oduvijek pokreće strasti – ljubav.

U prozi 19. stoljeća nećemo naći samo ljubav prema drugom ljudskom biću, već se romantična ljubav i patriotska ljubav isprepleću. Uistinu, tipična shema tih romana (od Foscola do Guerrazzija, pa sve do romana samoga Garibaldija) oblikuje se oko kompliciranog susreta između nacionalnog junaka i junakinje, koji se u trenutku kada moraju nastojati svladati prepreke njihovu braku, istodobno moraju suočavati i s preprekama koje stoje na putu sretnom postojanju nacije. U pozadini i jedne i druge strasti nalaze se pobunjenički porivi: protiv bračnih konvencija i ugovorenih brakova (korumpirano staro aristokratsko društvo), za puninu strastvene ljubavi, protiv svega onoga što priječi ili otežava život nacije.

Želim na kraju zaključiti, predajući riječ tekstu koji se nametnuo, kako se izrazio povjesničar A. M. Banti, kao bestseller nad svim bestsellerima u Italiji kasnoga 19. stoljeća (i dalje). Radi se o knjizi *Srce (Cuore)* Edmonda de Amicisa iz 1886. godine. Otac glavnog lika zapisao je na jednoj od stranica u dnevniku svoga sina sljedeće riječi: »Zašto volite Italiju? Zašto volim Italiju? Zar ti se nije odmah pojavilo stotinu odgovora? Volim Italiju jer je moja majka Talijanka, jer krv koja mi teče u venama je talijanska, jer talijansko je tlo u kojemu su sahranjeni mrtvi koje moja majka oplakuje i koje moj otac duboko štuje, jer grad u kojem sam rođen, jer jezik koji govorim, jer knjige iz kojih učim, jer moj brat, moja sestra, moji školski drugovi i veliki narod u kojemu živim, i krasna priroda koja me okružuje, i sve ono što vidim, što volim, što učim, čemu se divim, su talijanski.«

Ili, sažimajući: krv, tlo, majka, otac, brat, sestra; sjećanje na mučenike, zatim jezik, kultura. A čitajući dalje ovaj, kao i mnoge druge tekstove, naći ćemo još ključnih elemenata: dužnost žrtve i mučeništva u ratu; dužnost tihe žrtve žena; ljubavne zaplete, bitke i borbe, čedne junakinje i vrlje borce, dakle, priče od kojih će zaigrati srce, od kojih će uzavrijeti krv u žilama, koje će izazivati strasti, navesti na plač, potaknuti na akciju.

Monica Priante

Ljetopis popa Dukljanina pred izazovima novije historiografije, Zagreb, 3. ožujka 2011. godine

U organizaciji Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 3. ožujka 2011. godine održan je međunarodni znanstveni skup »Ljetopis popa Dukljanina pred izazovima novije historiografije«. Skup je bio podijeljen na četiri sekcije: jutarnja, podnevna, poslijepodnevna i večernja. Skup je otvorio organizator Trpimir Vedriš i u nekoliko riječi pozdravio sve sudionike skupa i zainteresirane promatrače. Ukratko je naglasio koji je bio povod sazivanju skupa te što se očekuje.

Jutarnju sekciju pod naslovom »LJPD kao izvor za srednjovjekovnu povijest« (predsjedao Borislav Grgin) započeo je Neven Budak referatom »Između dvije fikcije: Hrvatska historiografija, Marulić-Orbini i Konstantin Porfirogenet«. Predstavio je najvažnija rana historiografska djela koja su se bavila Ljetopisom. Autor se u startu ogradio od iznošenja svih radova na temu, iz vrlo jednostavnog razloga što bi to iziskivalo puno više vremena i prostora od onog

koji je bio zadan na skupu. Hrvoje Gračanin u referatu »*Ljetopis popa Dukljanina* i južni smještaj Moravske kneževine« prikazao je tezu pokojnoga američkog povjesničara mađarskog podrijetla Imre Bobe o južnom smještaju Moravske kneževine, koja je od samog svog pojavljivanja izazvala veliki prijem u historiografiji. Ova teza unatoč tome ima svoje pobornike poput Martina Eggersa koji ju je u svojoj knjizi *Das »Grossmährische Reich«: Realität oder Fiktion?* pokušao dodatno osnažiti oslonivši se u tomu u značajnoj mjeri i na podatke koji se mogu naći u *Ljetopisu popa Dukljanina*. Dejan Zadro pročitao je referat pod naslovom »Izmišljena tradicija: Kako se pričom o dukljanskom podrijetlu Barske (nad)biskupije uspjelo obmanuti suvremenike, ali i kasniju historiografiju.« Time je bio završen rad prve sekcije čija je tema većim dijelom bila upotreba *Ljetopisa* u historiografiji, odnosno kako su na osnovu tog djela povjesničari pokušavali otkriti prošlu zbilju.

Podnevna sekcija odvijala se pod naslovom »LJPD kao srednjovjekovna kronika: vrijeme i okolnosti nastanka I«, a predsjedala je Mirjana Matijević Sokol. Amir Kapetanović se u referatu »Stariji i noviji jezični slojevi u Kaletićevu prijepisu *Ljetopisa popa Dukljanina*« bavio spomenutim prijepisom LJPD koji je nastao u 16. stoljeću. On je pokušao unutarnjom jezično-stilskom analizom Kaletićeva prijepisa utvrditi moguće ostatke jezičnih značajki starohrvatske redakcije te kronike kao i nove jezične dodatke iz 16. stoljeća. Tibor Živković izložio je referat pod naslovom »Odnos hrvatske i latinske redakcije *Gesta regnum Sclavorum*.« On je analizirao obje redakcije LJPD i njihov međusobni odnos, tj. takozvanu »hrvatsku redakciju« (HR), izvorno napisanu na latinskom jeziku, te »latinsku redakciju« (LR). Naratološka analiza obje redakcije ustvrdila je da je HR i LR sastavila ista osoba, što nameće zaključak da je HR prvotna redakcija, a LR konačna verzija LJPD. Mladen Ančić je u referatu »Kako čitati *Ljetopis popa Dukljanina* nakon monografije Tibora Živkovića« ukazao na razloge zbog kojih će svaki dalji rad na analizi LJPD ubuduće biti nemoguć bez oslanjanja na monografiju Tibora Živkovića. U drugome dijelu izlaganja Ančić se osvrnuo na stanovite probleme koji, po njemu, proizlaze iz temeljnih metodoloških zasada Živkovićeve znanstvene analize u njegovoj monografiji. Završni dio druge sekcije ponudio je živu raspravu između izlagača Živkovića i Ančića. Razlog rasprave su dijametralno suprotna mišljenja o vremenu nastanka i okolnostima nastanka *Ljetopisa*. U nekoliko navrata je i predsjedavajuća M. Matijević-Sokol morala reagirati te smirivati strasti, a sami izlagači su u pomoć pozvali prisutnoga latinista Jovanovića. Unatoč dosta dugoj i živoj raspravi, autori su ostali pri svome mišljenju. Strasti su se smirile u pauzi između sekcija gdje su spomenuti sudionici skupa pomirljivo nastavili svoju raspravu.

Poslijepodnevnoj sekciji pod naslovom »LJPD kao humanistički falsifikat?: vrijeme i okolnosti nastanka II« predsjedao je Neven Budak. Neven Jovanović izložio je referat pod naslovom »Dmine Papalić i *Regum Delmatiae atque Croatiae gesta*.« Autor na temelju arhivskih podataka istražuje Dminu Papalića koji je bio nalaznik prijepisa tzv. »hrvatske redakcije« *Ljetopisa* te suvremenik i prijatelj Marka Marulića. Solange Buljan u svom izlaganju pod naslovom »*Ljetopis popa Dukljanina*: povijesni falsifikat« dovodi u pitanje široko prihvaćeni historiografski konsenzus prema kojem je *Ljetopis* najstariji južnoslavenski narativni izvor. Autorica tvrdi da je taj izvor, koji govori o povijesti Slavena na Balkanu od 6. do 12. stoljeća, u stvari kasnija konstrukcija koju je stvorio dubrovački benediktinac Mavro Orbini u 16. stoljeću. Ludwig Steindorff pročitao je referat pod naslovom »Vizija popa Dukljanina i njezini izvori – u duhu kojeg vremena?«. U tom izlaganju autor je iznio mišljenje o nastanku *Ljetopisa* koje se suprotstavljalo već iznijetom mišljenju Živkovića. To je još jednom dovelo do uzaviranja strasti i ponekad povišenih tonova, ali ipak u akademskom duhu. Dosta pozornosti je izazvalo i izlaganje

Solange Buljan, ali ostaje dojam kako je njezin zaključak kod većine prisutnih bio odbačen, što su djelomično potvrdili kroatist Kapetanović i latinist Jovanović koji su ustvrdili da se u samim rukopisima nalaze jezični slojevi i konstrukcije starije od 16. stoljeća.

Večernjom sekcijom pod naslovom »Nachleben LJPD« predsjedao je Neven Jovanović. Iva Kurelac je izložila referat pod naslovom »Obilježja recepcije *Ljetopisa popa Dukljanina* u hrvatskoj kasnohumanističkoj historiografiji: primjer djela *De rebus Dalmaticis*«. Ona je predstavila nova saznanja o recepciji LJPD i Marulićeva prijevoda istoga u neobjavljenom djelu *De rebus Dalmaticis* (1602.) šibenskog humanista i povjesničara Dinka Zavorovića. Autoričina teza je da se krajem razdoblja humanizma pojavljuju neke konkretne naznake kritičke historiografije što se i očituje u Zavorovićevoj analizi LJPD. Posljednji referent bio je Danijel Premerl koji je izložio referat pod naslovom »Novi život Dukljaninovog kralja Budimira u baroknoj ikonografiji Zagrebačke biskupije«. Autor je analizirao prikaz kralja Budimira na fresci nastaloj 1700. godine koja se nalazi u refektoriju Ilirsko-ugarskog kolegija u Bolonji, a također i ostale prikaze istoga kralja tijekom 17. stoljeća te je pokušao interpretirati i razloge njegova oživljavanja u tome stoljeću.

Skup je pružio neke nove poglede na nastanak i funkciju *Ljetopisa popa Dukljanina*. Otvorio je neka nova pitanja koja će omogućiti povjesničarima da grade nova saznanja o njemu, ali i da pokušaju u tom dosta nesigurnom izvoru pronaći dijelove koji imaju povijesnu vrijednost. Ugodno druženje izlagača i organizatora nastavljeno je u restoranu »Pri Zvoncu« gdje se rasprava protegnula do kasno u noć. U organizaciji skupa su sudjelovali i studenti Tea Dživanović, Igor Poljaković i Ante Vučić.

Jasmin Medved i Ante Vučić

Rasprava »Suočavanje s prošlošću na internetskim portalima«, konferencijska dvorana Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 14. travnja 2011.

inicijativa za temu rasprave došla je iz akademske sredine, dakle od historijske znanosti kao akademske discipline. Osim što se profesionalni povjesničari bave vlastitim istraživačkim područjima, svi su oni neizbježno i dio suvremenosti u kojoj žive. No u suvremenom društvu historija kao disciplina samo je jedan od postojećih načina i oblika bavljenja prošlošću. Premda se akademskim povjesničarima historijska znanost čini najvažnijim i najvrednijim načinom pristupanja prošlosti, većini ljudi povijest je ipak prezentna kroz posve druge komunikacijske kanale. Osobno i obiteljsko iskustvo, susjedi i prijatelji, zajednica u kojoj žive, obrazovanje, političari, novine, televizija, dokumentarni i povijesni filmovi, Internet, muzeji itd. – većini ljudi to su vodeći prenositelji povijesnih sadržaja. Stoga bi iz perspektive akademske historije moglo biti važno analizirati navedenu široku rasprostranjenost povijesti u javnoj sferi.

Tu je važnost u gospodarski razvijenijim zemljama dakako prepoznala i ekonomija tako da je – na pretpostavci da određeni povijesni sadržaji mogu biti tržišno zanimljivi širokom sloju ljudi – u tim zemljama povijest u javnoj sferi prisutna na još intenzivnije načine. Primjerice: posebni televizijski kanali posvećeni povijesti, igrani i dokumentarni filmovi, brojni časopisi o povijesti, povijesni romani, nepregledne internetske stranice, muzeji, spomenici, memorijalna mjesta i ceremonije, popularna kultura, prakse oživljavanja povijesti na različitim manifestacijama, turistički povijesni sadržaji itd. Stoga je u nekoliko posljednjih desetljeća akademska zajednica reagirala oblikovanjem historijske poddiscipline koja se počela baviti tim fenomenima

kao što su *Public History*, *The Public Life of History* ili *Geschichte und Öffentlichkeit*. Osnivani su pritom specijalizirani časopisi, objavljujani članci i knjige, pisane disertacije, ali pokrenuti i diplomski studiji za obrazovanje povjesničara koji bi trebali raditi u javnoj sferi na sadržajima vezanima uz povijest.

U Hrvatskoj, kao i u zemljama u regiji, povijesni sadržaji na tržištu – razumljivo – nisu zastupljeni u tolikoj mjeri, iako su i kod nas svakodnevno primjetne sve veće promjene. Primjerice, osim što su u javnosti relativno često prisutne tradicionalne kontroverzne teme vezane uz Drugi svjetski rat, poslijeratne komunističke zločine, raspad Jugoslavije i ratove 1990-ih, i kao što je u političkom životu javna upotreba povijesti (dakle pozivanje na povijest i korištenje povijesti kao argumenta i legitimacije) i dalje živa, te pored više ili manje kontinuirane prisutnosti nekoliko hrvatskih povjesničara u medijima, na hrvatskoj je televiziji tijekom 2010. i 2011. prikazivano gotovo iz tjedna u tjedan nekoliko dokumentarnih serija povijesne tematike koje su imale po više epizoda i bile emitirane u najgledanijim terminima (poput serije o Titu, Hebrangu, Hrvatskom proljeću, Praškom proljeću, savezničkim bombardiranjima hrvatskih gradova tijekom Drugog svjetskog rata, napadu na Dubrovnik početkom 1990-ih), a pripremaju se i nove, prema najavi i o Jugoslaviji. Ove godine je i 35. obljetnica emitiranja TV kalendara, emisije s povijesnim sadržajima i, dakako, određene koncepcije povijesti. Sve je više i pomno planiranih lokalnih sajмова na kojima se oživljavaju određene povijesne bitke, poput šestog uprizorenja samoborske bitke iz 1441, čemu je, prema izvješćima, prisustvovalo oko 25 tisuća ljudi. Nadalje, uz časopis *Meridijani* koji već niz godina donosi i povijesne teme, nedavno je izašao prvi broj časopisa *Vojna povijest*. Na internetu su pak povijesni sadržaji još raznolikiji. Uz nekoliko portala vezanih uz akademsku zajednicu i nastavu povijesti, prisutni su i blogovi o povijesti (npr. »Bumerang prošlosti« Zvonimira Despota), zatim portali raznih povijesnih sadržaja, od primjerice onog udruge *Documenta*, preko službene stranice spomen područja Jasenovac, do portala s ustaškim sadržajima, kao i dakako brojnih foruma na kojima je povijest učestala tema, a kada međusobno komuniciraju osobe iz regije, onda gotovo i jedina.

U Hrvatskoj postoje radovi koji pripadaju toj historijskoj poddisciplini koju možemo nazvati »javna upotreba povijesti« (što je primjerice naziv zajedničkog znanstveno-istraživačkog projekta Odsjekâ za povijest Filozofskih fakulteta u Zagrebu i Ljubljani) ili »povijest i javnost/povijest u javnosti«, odnosno »povijest u javnoj sferi«. Pisalo se tako kod nas o državnim politikama povijesti, ponajviše predsjednika Franje Tuđmana i HDZ-a, zatim promjenama naziva ulica, dokumentarnim serijama i drugim temama te o nekim internetskim stranicama povijesne tematike (o čemu je pisao primjerice Miljenko Hajdarović). Čini se napose da je analiziranje weba kao predmeta istraživanja javne upotrebe povijesti, zbog njegove široke rasprostranjenosti, potrebno još više poticati. Stoga smo, u nadi da će to možda učiniti i ova rasprava, odabrali upravo web za temu. Primjetno je pritom i da u stranim knjigama koje daju pregled te historijske poddiscipline »povijesti u javnosti« često izostaju ili su slabije prisutne analize karaktera zastupljenosti povijesti na webu. Više je pisano o povijesti u novinama, muzejima i televizijskim emisijama nego na webu. Je li to možda zbog određene neuhvatljivosti weba kao medija, posebno za povjesničare koji su navikli baratati uglavnom fiksiranim izvorima (zbog toga je važno upozoriti na Hrvatski arhiv weba i rad na arhiviranju web-sadržaja). Osim dakle te unutardisciplinarne motivacije, određeni poticaj mogu svakako dati i recentni događaji u Egiptu i drugim sjevernoafričkim državama gdje je Internet odigrao važnu ulogu u informiranju i organiziranju prosvjeda. Sličnu ulogu imao je i u prosvjedima u Hrvatskoj, koji su i

nazivani Facebook-prosvjedima. Konačno, živimo u informatičkom društvu u kojem Internet svakodnevno, iz dana u dan, dobiva na sve većoj važnosti i rasprostranjenosti.

No osim pitanja samog korištenja novih medija, kao i sudjelovanja u medijima i djelovanja u radu primjerice nekog internetskog portala, posve je drugo pitanje, koje mi čini važnim napose za akademsku historiju, kako analizirati rad medija na povijesti? S kojim istraživačkim pitanjima pristupiti toj problematici? Pritom je svakako potreban određen teorijski alat, koji mogu ponuditi i druge discipline poput sociologije, antropologije, etnologije, politologije, ali i iskustvo analiziranja raznih oblika javne upotrebe povijesti koje su u međuvremenu provodili povjesničari iz inozemnih historiografija. Pojedina istraživačka pitanja mogu biti: na koji je sve način povijest zastupljena na webu, kakav je karakter njezine zastupljenosti, kako se pritom konceptualiziraju osobni, povijesni i nacionalni identiteti? Kako se uopće odvija suočavanje s prošlošću na internetskim portalima; svjedoče li nam internetski forumi, možda bolje nego svi drugi mogući izvori, o teškoćama i neuspjesima u vezi toga? Itd.

Smatrali smo da temu o webu trebamo što šire postaviti kako bismo pokušali napraviti određeni snimak stanja, potaknuli problematizaciju te možda i pisanje radova o tome. Osim propitivanja odnosa same akademske zajednice i interneta kao medija, potrebno je pritom informirati se i o osobama, institucijama i udrugama koje se u javnoj sferi na webu bave poviješću. Stoga je izlaganje Mladena Tomorada posvećeno prikazu uvođenja informacijskih tehnologija u hrvatsku historiografiju, od prije deset godina, u čemu je Tomorad imao aktivnu ulogu. Zatim, izlaganje Miljenka Hajdarovića, urednika Hrvatskog povijesnog portala, odnosi se na vlastito iskustvo primjera rada jednog povijesnog portala, a Tanje Petrović na djelovanje udruge Documenta – Centra za suočavanje s prošlošću, koja se osim rada na konceptu suočavanja s prošlošću koristi i mogućnostima koje pruža web. Na kraju, izlaganje Stefana Treskanića posvećeno je fenomenu Wikipedije u javnom ispisivanju povijesti. Tema je svakako otvorena i novinarima iz Večernjeg, Jutarnjeg i Novog lista koji pišu o povijesti, te, kolegicama koje rade na Hrvatskom arhivu weba pri Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (pri čemu je zanimljivo pitanje što arhivirati s weba, odnosno što bi u budućnosti trebalo biti izvor o nama samima, jesu li to možda forumi? itd.). Zanimljivo je dakako čuti i kolege povjesničare koji sudjeluju u medijima i djeluju u javnosti. Tema javne upotrebe povijesti na webu je naravno nužno upućena i na interdisciplinarnost i suradnju sa sociolozima, antropolozima, etnolozima, politolozima. Moguća dodatna korist od rasprave bila bi u definiranju širine opsega ovog polja, kako bi se kasnije moglo dublje ući u pojedina pitanja, probleme i analize.

Uostalom, kao što svi imamo iskustva s Wikipedijom, te s obzirom na navodnu demokraciju weba kao medija, tema je to za koju svatko može izreći svoj (Facebook) komentar.

Branimir Janković

Znanstveni skup povodom završetka II. svjetskog rata »Pobjeda!«, Filozofski fakultet, Zagreb, 9. svibnja 2011.

U ponedjeljak, 9. svibnja 2011. godine, u Konferencijskoj dvorani Filozofskog fakulteta u Zagrebu održan je znanstveni skup »Pobjeda! Znanstveni skup povodom završetka Drugog svjetskog rata«. Datum održavanja skupa je odabran u čast Dana Europe i 66. godišnjice pobjede nad fašizmom u Drugom svjetskom ratu. Uvodni govor održao je Iвица Šute, a izlagači su, redom, bili Ivo Goldstein, Goran Miljan, Filip Hamersak, Stipe Kljaić, Albert Bing,

Višeslav Aralica, Tomislav Anić, Margareta Matijević i Dalibor Kovačić.

Izlaganje Ive Goldsteina, profesora povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, nosilo je naslov »Hrvati i Hrvatska u Drugom svjetskom ratu – nove metode istraživanja«. Profesor Goldstein iznio je da teme iz Drugog svjetskog rata na našim prostorima još uvijek nisu potpuno otvorene za objektivno istraživanje, jer su još uvijek aktualne u svakodnevnoj politici i razgovorima. Dok je između 1945. i 1990. godine u temama o Drugom svjetskom ratu bila zastupljena tzv. partijnost, odnosno način razmišljanja ili tekst koji je bio dominantan u krugovima KPJ/SKJ, nakon 1990. te teme je zahvatio revizionizam. Njegove glavne odlike su historiografska retardacija te fetišizam hrvatske države i njene državotvornosti. Goldstein je napomenuo da je NDH bila protektorat Sila osovine i okupirani teritorij na kojem je djelovao ustaški paralelni sustav zločina. Nadalje je istakao da je fašizam zlo koje se baziralo na ekskluzivizmu, dok je antifašizam obrana od tog zla. Na taj je način ugrubo okarakterizirao podjelu na »loše« i »dobre« dečke u ratu. Također je istakao da ustaški pokret nije »prirodni« nastavak hrvatskih državotvornih tradicija budući da njegova ideologija u najvećem dijelu nije bila povezana sa prijašnjim političkim tradicijama. Goldstein je istakao pitanje partizana, jesu li bili isključivo borci za slobodu ili borci za socijalizam te da je obračun s »narodnim neprijateljem« 1945., jedna od traumatičnih točki u povijesti Hrvatske. Za kraj je napomenuo da su se prvi koraci u izvlačenju historiografije iz utjecaja politike počeli događati 1970-ih godina, a da danas direktnog utjecaja politike više nema. Povjesničari su u mogućnosti primjenjivati različite historijske metode u istraživanju povijesti Drugog svjetskog rata na području Hrvatske.

Drugo predavanje, pod naslovom »O Paveliću kao karizmatičnom vođi«, održao je Goran Miljan, doktorand na Srednjoeuropskom sveučilištu u Budimpešti. Predavanje je započeo definiranjem ideje o karizmatičnoj vlasti. O tome je prvi govorio Max Weber, koji je istakao izdvojenost pojedinca i zavedenost masa njime. Sam pojam »koncept karizme« nije stvorio Weber, nego je upotrebljen još za Svetog Pavla. Nakon toga je uporaba pojma zamrla sve do Richarda Somma. Weber je zapravo prvi proširio pojam izvan religijskih granica. On je istaknuo da isticanjem vrline karizmatičnog vođe pojedinac ima moć, pa zaslužuje povjerenje i vlast nad narodom. Njegova uspješnost ovisi o tome hoće li privući sljedbenike. Ukoliko vođe nižu neuspjehe, povjerenje u njih će iščeznuti, pa će uža skupina sljedbenika odbaciti njihovo vodstvo. Miljan je istakao da se karizmatičnost poglavnika Ante Pavelića temeljila na postojanju karizmatičnog pokreta. Na kraju je postavio pitanja može li se Pavelić smatrati karizmatičnim, je li bio takav i prije dolaska na vlast ili je tek Ured poglavnika to potakao. To su pitanja kojima se budući istraživači tek trebaju posvetiti.

Treće predavanje održao je Filip Hameršak, asistent na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, pod naslovom »Disidenti u NDH? – nacrt istraživačkih mogućnosti«. Hameršak je započeo predavanje objašnjavanjem pojma »disidenti«. To su pojedinci, najčešće intelektualci, koji odluče »govoriti« i tada dolaze pod udar »državnoga nasilja«, odnosno pod druge, nerijetko i blaže pritiske. U kontekstu prijepornoga određenja pojma disidentstva Hameršak je spomenuo i neke institucije, poput Matice hrvatske, Sveučilišta u Zagrebu, Katoličke crkve i Hrvatskoga izdavačkog bibliografskog zavoda – nad njima ustaške vlasti nisu imale čvrstu, pa ni nominalnu kontrolu. Ipak, Hameršak smatra da treba istraživati stvarnu količinu i planirani doseg »naredbi s vrha vlasti«. Također, ustvrdio je da je nedovoljno istražena autonomija sudova u NDH. Pojedini, ne toliko radikalni primjeri »disidentstva« pojavljuju se i kod nekih generala domobranstva u NDH, primjerice Laxe i Stanzera. Glavninu izlaganja Hameršak je posvetio načelima pravne države i vladavine prava – naglasio je kako su se u NDH i neki

intelektualci, inače pobornici samostalne hrvatske države, zauzimali za ljudska i građanska prava te nisu odobravali autoritarni ustaški sustav, osim donekle i to isključivo kao privremeno i prijelazno rješenje.

Nakon prva tri predavanja slijedila je rasprava o temama i odgovaranje na pitanja.

Drugu sesiju od tri predavanja otvorio je Stipe Kljajić, znanstveni novak na Hrvatskom institutu za povijest. Predstavio je život i djelo Stjepana Zimmermanna, jednog od istaknutijih filozofa u Hrvatskoj u prvoj polovici 20. stoljeća. Najznačajnije činjenice o njemu su da se nakon atentata i smrti Stjepana Radića odmakao od ideje jugoslovenstva. Početkom 1930-ih godina priključio se nacionalističkoj mladeži i 1941. podržao osnutak NDH. Kako je sam bio istakao, rat je za njega »kriza kulture«, odnosno »dehumanizacija, te potpuna prevlast političke i tehničke moći«.

Albert Bing, znanstveni suradnik na Hrvatskom institutu za povijest, održao je predavanje »Narodno samoodređenje«, odnosno objasnio je razvoj koncepcije samoodređenja u Ante Pavelića i postupnoj radikalizaciji ostvarenja te ideje. Bing je predavanje započeo isticanjem da je Drugi svjetski rat na prostoru Jugoslavije, odnosno Hrvatske bio sukob lijevog i desnog radikalizma, tj. sukob dva načina samoodređenja. U sklopu toga, budući poglavlник Ante Pavelić u svojem je parlamentarnom djelovanju isprva podržavao demokratsko samoodređenje. To je bila prva faza pravaškog samoodređenja, koja je trajala do 1929. godine. U drugoj fazi (1932.–1941.) Pavelić se zbližio sa radikalnim rješenjima samoodređenja, te odbacio demokratsko samoodređenje, prvenstveno zbog neodazivanja na rješavanje hrvatskog pitanja u Jugoslaviji i nefunkcioniranja Lige naroda. Treća faza počela je 1941., uspostavljanjem NDH, a završila 1945. njezinim raspadom. Pavelić je u toj fazi zagovarao samoodređenje kroz prizmu nacizma i fašizma. Država je za njega bila fetiš, neraskidivo povezan sa vođom i narodom. Odbacivanje nacionalnog samoodređenja u NDH je zapravo značilo negaciju Pavelićevih tvrdnji prije i za vrijeme rata. Komunisti su za to vrijeme samoodređenje poticali kroz osnivanje nacionalnih partija u KPJ, KP Slovenije i KP Hrvatske, 1937. godine. Prije toga je u još u 1920-ima Sima Marković, jedan od sekretara KPJ, bio potakao ideju da se nacionalno samoodređenje u Jugoslaviji riješi raspadom Jugoslavije na više manjih nacionalnih država. U drugoj emigraciji ustaša, od 1945. godine, uglavnom je zadržana ideja o (ponovnoj) uspostavi NDH, ali temeljenoj na više-manje demokratskim načelima s jakim utjecajem hrvatskog nacionalizma. Na kraju se ipak postavlja pitanje po kojem obrascu treba provoditi samoodređenje u slučaju bilo koje narodnosne skupine, s obzirom da za sve ne mogu vrijediti isti kriteriji.

Šesto predavanje, pod naslovom »Granica bez graničara«, održao je Višeslav Aralica, asistent na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. U Hrvatskoj je u određenim periodima više ili manje bila zastupana ideja o Hrvatskoj kao predzidu kršćanstva. Ivo Pilar bio je istaknuo Istok kao negaciju Zapada, odnosno da su »pravoslavci stočari koji otkidaju komade Zapadu«, »Istok je zlo, Zapad je dobro«, a da je granica ta dva svijeta na Drini. Međutim, Aralica ističe da Drina nije bila ni kulturna, ni etnička, ni religijska granica. Ona je bila uglavnom samo politička granica, poput granice Austro-Ugarske i Srbije u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća. Pilar je bio opisao Slavene kao »hedoniste, jer žive u nizinama, apolitične, anarhiste, slabiće«, te je rekao: »naučimo Hrvate mržnji«, kako bi iskorijenili te mane i bili uspješni branitelji »granice na Drini«. Nadalje je istaknuo Pilarove tvrdnje kako su se zbog »snage i čvrstoće« pravoslavaca Habsburgovci prilikom ratova protiv Turaka pouzdali u Vlahe i martologe, te im dopustili naseljavanje u Vojnoj krajini, jer se u »mekane i neratoborne«

Hrvate, pred slomom njihove države, nisu mogli pouzdati. Nakon referata Aralice uslijedila je rasprava vezana uz izložene teme.

Posljednju, treću sesiju predavanja otvorio je Tomislav Anić, znanstveni suradnik na Hrvatskom institutu za povijest, sa temom »Sudbina imovine inozemnih vlasnika«. To je tema koja govori o nacionalizaciji vlasništva od strane vlade FNR Jugoslavije nakon 1945. godine. Anić je počeo predavanje tvrdnjom da je još u studenom 1944. imovina jugoslavenskih Nijemaca prešla u državno vlasništvo, dok je Akt o konfiskaciji imovine donešen u lipnju 1945. godine. Zakon o krivičnim djelima nije se primjenjivao samo na fizičke osobe, nego i na privredne objekte (tvornice itd.), jer je jugoslavenskoj vladi bilo dovoljno da je neka tvornica za vrijeme rata radila u korist okupatora, makar i smanjenim kapacitetom, pa da njezini vlasnici budu optuženi za suradnju s okupatorom. S obzirom na to da je Jugoslavija bila članica Ujedinjenih naroda i stoga se morala držati međunarodnih pravnih normi, njena vlada je u studenom 1945. poslala UN-u razloge konfiskacije i otkupljivanja imovine. Međutim, Jugoslavija nije bila iznimka. Vlada Francuske je također nakon Drugog svjetskog rata provela nacionalizaciju tvornica, poput Renaulta i ostalih. Vlasnici kojima je imovina bila oduzeta 1945. uglavnom nisu dobili odštetu. Ponovni proces obeštećenja pokrenut je tek sredinom 1970-ih godina.

Margareta Matijević iz Hrvatskog instituta za povijest održala je predavanje »Otkazi "nearijskim" službenicima«. Nakon uspostave NDH pokrenut je proces otpuštanja radnika, koji prema ustaškoj ideologiji nisu pripadali »arijskoj« rasi, poput Židova, Srba ili Roma. Zakon o davanju otkaza spomenutim skupinama stupio je na snagu 21. svibnja 1941. godine. U srpnju i kolovožu iste godine dano je 70% otkaza »nearijcima«. Naravno, postojao je ekskluzivizam, a ticao se Nijemaca. Tako je postojao slučaj Nijemca koji je loše vodio banku, ali nije bio otpušten unatoč traženju korisnika te banke. U nekim su slučajevima povjerenici molili za zadržavanje »nearijskih« stručnih kadrova kako bi se održala uspješna produktivnost tvornice ili nekog drugog proizvodnog objekta. Na kraju se postavlja pitanje u kojoj se mjeri NDH odrekla produktivnosti vlastitih proizvodnih objekata i solidne ekonomske politke, samo da bi se pokorila uvjetima Sila osovine, prvenstveno Njemačke.

Posljednje predavanje održao je Davor Kovačić, »Represivne mjere službenika NDH prema članovima HSS-a«. Nakon osnutka NDH represija je u početku bila usmjerena isključivo protiv lijevo orijentiranih članova HSS-a. Vođa stranke, Vladko Maček, isprva je bio interniran u koncentracijski logor Jasenovac, ali je tamo ipak bio u povlaštenom položaju. U logoru je bio do ožujka 1942. godine i živio je u zgradama uprave logora, dakle nije vidio pravi dio logora, gdje se ubijalo nedužne civile, nije vidio žicu, stražare, itd. Maček je poslije toga neko vrijeme živio u vili Maksa Luburića, a zatim je do kraja rata bio interniran u rodnom Kupincu. Najznačajniji vođa lijevog krila HSS-a bio je Mihovil Pavlek Miškina. Nakon uhićenja je isprva bio odveden u Jasenovac, a nakon toga u Staru Gradišku, gdje je u srpnju 1943. godine ubijen. August Košutić je bio jedan od istaknutijih članova HSS-a koji je surađivao s ustašama sve do propasti urote Lorković-Vokić 1944. godine, nakon čega je pobjegao partizanima kako bi izbjegao ustaški progon. Nakon propasti spomenute urote, bio je pokrenut posljednji veliki val progona članova HSS-a od strane ustaša.

Nakon izloženih devet referata završni govor održao je Ivo Goldstein. Zahvalio je referentima i posjetiteljima te potvrdio da bi sva ova izlaganja do jeseni 2011. godine trebala biti izdana u obliku zbornika radova. Osim toga je najavio da će se znanstveni skup nastaviti održavati svake godine.

Goran Korov

Znanstveni kolokvij »Immaginando l'Italia: la costruzione di una nazione / Zamišljajući Italiju: izgradnja jedne nacije«, Filozofski fakultet u Zagrebu, 10. lipnja 2011.

Znanstveni kolokvij posvećen ujedinjenju Italije u 19. stoljeću okupio je povjesničarke i povjesničare iz talijanske historiografije koji se bave talijanskom modernom i suvremenom poviješću (Piero Brunello sa Sveučilišta u Veneciji, Gian Luca Fruci sa Sveučilišta u Pisi, Massimo Baioni sa Sveučilišta u Sieni), te hrvatskom i talijanskom poviješću (Monica Priante, Sveučilište u Zagrebu, i Stefano Petrunaro, Sveučilište u Padovi), kao i hrvatske povjesničarke i povjesničare (Andrea Feldman, Drago Roksandić i Mario Strecha sa Sveučilišta u Zagrebu) te povjesničara umjetnosti (Frano Dulibić, Sveučilište u Zagrebu), koji su svoja izlaganja posvetili hrvatsko-talijanskim temama. Stotinu i pedeseta obljetnica ujedinjenja Italije (1861–2011) potaknula je niz znanstvenih skupova koji se održavaju diljem Italije (usp. internetsku stranicu www.italiaunita150.it/), kao i u onim europskim i svjetskim historiografijama u kojima je razvijeno bavljenje europskom i talijanskom poviješću. Ovim se kolokvijem toj ekumeni povjesničara i povjesničarki pridružila i hrvatska historiografija, usporedo s predavanjima i projekcijama filmova održavanima tijekom 2011. u hrvatskim gradovima. Talijanski institut za kulturu u Zagrebu, zajedno s Poslijediplomskim doktorskim studijem Moderne i suvremene hrvatske povijesti u europskom i svjetskom kontekstu Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, suorganizator je kolokvija, čije je održavanje rezultat poticaja Monice Priante i rada Organizacijskog odbora (D. Roksandić, M. Strecha, M. Priante, V. Piombo).

Obilježavanje velikih obljetnica poput ove, napose kada ih organiziraju vodeće političke, kulturne i znanstvene institucije, u velikoj je mjeri prožeto čitavim nizom poruka usmjerenih ka učvršćivanju nacionalnog i kulturnog identiteta, stoga je već neko vrijeme i sâmo obilježavanje obljetnica postalo predmet historijske analize ili dekonstruiranja, no za hrvatsku historiografiju ono je u ovom trenutku prvenstveno poticaj za upoznavanjem s određenim istraživačkim iskustvima i trendovima jedne značajne europske historiografije. Takve je informacije, stjecajem različitih okolnosti, značajnom dijelu hrvatske historiografije potrebno uvijek iznova približavati. Što se pak tiče mogućeg značenja kolokvija za talijansku historiografiju – ostavljajući po strani njezin dio koji se već bavi hrvatskom i jugoistočnoeuropskom poviješću, osnažen pojavom novih mladih istraživača i istraživača (primjerice Stefana Petrunara, Monice Priante, Nicolette Giostrelle i dr.) – kolokvij bi ju trebao podsjetiti na potrebu iskazivanja većeg interesa za susjednu hrvatsku historiografiju.

Bez obzira bave li tematski različitim područjima, povjesničarke i povjesničare iz drugih historiografija mogu povezivati zajedničke odrednice pojedinih historijskih poddisciplina i teorijsko-istraživačkih pristupa. Poznavanje određenih teorijskih koncepata kao i suvremenih trendova u socijalnoj, ekonomskoj, kulturnoj, intelektualnoj, komparativnoj, rodnoj historiji ili historiji sjećanja i pamćenja svakako olakšava suradnju i dijalog, ali je potrebno dodatno raditi i na specifičnim epistemološkim, teorijskim i metodološkim pitanjima koje takva suradnja nužno postavlja.

Kako je riječ o prvom susretu, izlaganja na kolokviju su – uz spomenutu mogućnost upoznavanja s iskustvima talijanske historiografije o istraživanju talijanske povijesti u 19. stoljeću – mogla ponajprije poslužiti za izdvajanje nekih zajedničkih tematskih čvorišta talijanske i hrvatske povijesti u 19. stoljeću, svjedočeći dakako i o obilježjima provedenih teorijsko-istra-

živačkih pristupa. Potrebno je napomenuti da izlaganja uglavnom neću prikazivati u slijedu kojim su predstavljena na kolokviju, kao i da su izlaganja koja su se odnosila na hrvatsku povijest bila prvenstveno posvećena Banskoj Hrvatskoj i Vojnoj krajini, a ne Dalmaciji i Istri.

Piero Brunello je u izlaganju postavio pitanja važnosti i uloge zvuka i buke u revoluciji u Veneciji 1848, zatim kontekstima u kojima se javljaju, socijalnim i rodnim razlikama među izvođačima pjesama koje su se pjevale na ulici te razlici u žanru i tematici glazbenog repertoara. Za vrijeme revolucije, dotad popularne kanconete, pjesme ljubavne tematike koje su izvodile žene u zborovima i na dijalektu, više nisu prikladne. Političku, patriotsku i revolucionarnu važnost dobivaju himne (koje, dakako, nisu na dijalektu) i operne arije (koje se na ulice munjevitno prenose iz kazališta), stoga javni prostor ponovno zauzima pjevanje muškaraca. Za tadašnju dominantno usmenu kulturu posebnu važnost imali su – za izvanredne događaje – zvuci topova (kao predstavnika habsburške strane) i zvona (za revolucionarnu stranu). Brunellovo izlaganje još je jednom potvrdilo da – u kvalitetnijim radovima – odabir manje zastupljenih tema nije vođen njihovim slikovitim, anegdotalnim, egzotičnim ili marginalnim statusom već njihovim širim socijalnim, rodnim i političkim značenjem.

Izlaganje Drage Roksandića o sudjelovanju krajišnika na habsburškoj strani u talijanskim ratovima tijekom 19. st. povezuje s prethodnim izlaganjem usredotočenost na epske i lirske pjesme. U njima krajišnici, siromašni seljački svijet, očituje svoje imaginiranje i doživljaj Italije. Uz pjesme, o krajiškoj svakodnevnici u talijanskim ratovima, obilježenoj lošom prehranom i umiranjem u bitkama i od bolesti, svjedoči i najnoviji prijevod djela časnika Franza Bacha iz 1854, *Povijest Otočke pukovnije : o nastanku ovoga kraja, njegovim žiteljima i njihovim sudbinama* (Zagreb – Otočac 2011).

Slika Vjekoslava Karasa *Odlazak serežana u rat* (1856), prikazana u prezentaciji D. Roksandića, može nas nakon zvukovne uputiti na vizualnu problematiku. O vizualnim aspektima oblikovanja nacionalnih stereotipa izlagao je Frano Dulibić (autor knjige *Povijest karikature u Hrvatskoj do 1940. godine*, Zagreb 2009). Karikature u talijanskim humorističnim časopisima iz 19. stoljeća, koje su često konstruirale i reproducirale nacionalne stereotipe, negativno su prikazivale hrvatske vojnike kao dio habsburških snaga u Italiji.

Zastupljenost karikatura u časopisima i novinama povezuje nas s pitanjem statusa novina kao medija u 19. stoljeću. O ulozi novina u tom razdoblju pisao je u knjizi *Italianische Plaudereien* Imbro Tkalac (1824-1912), hrvatski novinar i emigrant, o kojem je izlagala Andrea Feldman. Tkalac je bio obrazovan na talijanskoj kulturi, književnosti i umjetnosti te formiran pod utjecajem talijanskog liberalizma. Često je putovao po Italiji i mnogo pisao o talijanskim temama (npr. esej o Garibaldiju), a radeći u Italiji postao je 1871. i talijanski državljanin. Umro je u Rimu. Tkalčev primjer upućuje na brojne osobe različitog socijalnog i profesionalnog statusa i sa hrvatske i sa talijanske strane koje su posjećivale, boravile i djelovale u jednoj i u drugoj zemlji, čineći svoje migrantsko iskustvo iznimno poticajnim interkulturnim istraživačkim područjem.

Tema novinstva jedna je od odrednica i izlaganja Marija Streche, posvećenog pisanju lista *Pozor* o talijanskom ujedinjenju. List *Pozor*, pokrenut u Zagrebu 1860. kao glasilo Narodne stranke i jedini politički dnevnik opozicije, pisao je – posebno intenzivno od 1862. – sa simpatijama o talijanskom pokretu. U izvještavanju *Pozora* Strecha je, između ostalog, izdvojio otvoreno pitanje dovršenosti ili nedovršenosti ujedinjenja, vezano ponajprije uz problem Venecije i Rima, kao i Garibaldijeva djelovanja. Zaključio je da je *Pozorovo* tretiranje stvaranja talijanske nacionalne države sukladno tadašnjem europskom liberalnom tisku.

Monica Priante recepciju narativa talijanskog ujedinjenja proširila je, uz hrvatski primjer, i na srpski slučaj. Iznijela je komparaciju pisanja tiska Banske Hrvatske (službene *Narodne novine*, razdoblje 1859-1861) sa srpskim novinstvom i srpskom političkom i kulturnom elitom (1860-1862). Aproprijacija toga narativa bila je posebno izražena u Srbiji, gdje je Srbiji na Balkanu pridavana istovjetna uloga koju je imao Pijemont za talijansko ujedinjenje (određivanje Srbije kao Pijemonta jugoslavenskog ujedinjenja iskazivao je i Tkalac). Pritom su i Garibaldi i Cavour isticani kao pozitivni primjeri, ovisno je li zbog situacije danog povijesnog trenutka zazivano ratno ili diplomatsko djelovanje.

Za razliku od novina, čiji je domet vezan uz pismeno stanovništvo, odnosno srednje i više socijalne slojeve, plebisciti su tijekom 19. st. smjerali ka masovnim očitovanjima talijanskog stanovništva, o čemu je izlagao Gian Luca Fruci. Pod time se dakako primarno misli na muškarce kao nositelje prava glasa, premda je određenom broju žena zbog iznimnih domoljubnih zasluga također dopušteno glasanje. No, pored toga, plebiscitima se nastojalo mobilizirati i maloljetnike i druge žene za participiranje u različitim manifestacijama, nastojeći aktivirati što više pripadnika i pripadnica nacionalne zajednice, pri čemu su važnu ulogu imali vizualni aspekti plebiscitarne ikonografije.

Manifestacije i ceremonije prisutne su osim u vrijeme plebiscita dakako i tijekom cijelog talijanskog preporoda, ali iznimno važno značenje imaju i u njegovom kasnijem obilježavanju, napose prilikom obljetnica talijanskog ujedinjenja. O javnom pamćenju Risorgimenta za vrijeme monarhije, fašizma i zatim republikanske Italije izlagao je Massimo Baioni. Istraživanje koje se kreće u okviru historije sjećanja i pamćenja te javne upotrebe povijesti bilo je usredotočeno na legitimacijsko korištenje Risorgimenta kao mita o nacionalnom identitetu. Javno pamćenje Risorgimenta, koje nalazimo u politici, javnom diskursu, udžbenicima, muzejskim izložbama, imenima ulica, načinu korištenja gradskih prostora, posebno je sažeto predstavljeno u vizualnim predodžbama. Njihova analiza Baioniju je poslužila kao primjer koji, osim što potvrđuje kontinuiranu prisutnost službenog javnog sjećanja na Preporod, stalno poticanog od strane političke elite, svjedoči i o inzistiranju na uspostavljanju kontinuiteta između talijanskog nacionalnog pokreta i suvremenih režima. To je dakako uvijek i selektivno sjećanje koje nastoji za volju jedinstva pomiriti suprotnosti i ublažiti konflikte. Na kraju izlaganja Baioni je postavio važno pitanje razmjera recepcije takve domoljubne pedagogije te je istaknuo kao posebno vrijedan zadatak istraživanje opsega njezina prihvaćanja napose na lokalnoj razini.

Iz dijela navedenih izlaganja jasno su vidljive neke, već spomenute, zajedničke teme hrvatske i talijanske povijesti: brojni pojedinci (kao npr. Tkalac) koji su putovali i boravili u objema zemljama, ali i određene skupine poput krajišnika u Italiji. Pritom je moguće uočiti kako su krajišnici percipirali Italiju, ali i kako su Talijani doživljavali krajišnike. Primjerice na području zvukovnosti Brunello je naknadno spomenuo kako se u izvorima mogu naći podaci o komentiranju pjesama koje su pjevali krajišnici prilikom boravka u Italiji. S obzirom na daljnja tematska čvorišta izdvajaju se reakcije hrvatske političke i kulturne elite te javnosti na događanja u Italiji, pri čemu se može provesti komparacija s drugim zemljama Jugoistočne Europe (poput Srbije u izlaganju M. Priante), kao i s pojedinim zemljama Istočne, Srednje i Zapadne Europe.

Razumljivo je da je obrada tih tematskih kompleksa neizostavno vezana uz određene historijske poddiscipline i teorijsko-istraživačke pristupe. Uz apostrofiranu komparativnu, te naravno socijalnu, kulturnu i rodnu historiju, upozorio bih na historiju sjećanja i pamćenja, kao i javnu upotrebu povijesti, gdje hrvatsku historiografiju, prema mome mišljenju, očekuje još zauzetija i profiliranija analiza različitih ceremonija i obljetnica. Nadalje, postoji čitav niz

teorijskih koncepata vezanih uz imagologiju, istraživanja nacionalnih stereotipa i kulturnih transfera koji mogu biti važni za bavljenje hrvatsko-talijanskim temama. Osim što za eventualno opsežnije razvijanje tako zamišljene suradnje treba poticati i na hrvatskoj i na talijanskoj strani značajnije povećanje prijevoda djela o jednoj i drugoj povijesti, napose je, prema mom mišljenju, potrebno promišljati i određena epistemološka, teorijska i metodološka pitanja koja se javljaju prilikom takve suradnje.

Zbog toga je važno što je Stefano Petrungaro svoje izlaganje posvetio nekima od tih pitanja. Govoreći o komparativnoj historiji nacionalizama naglasio je da su se pri njihovom proučavanju ocjenjivali dobri (primjerice francuski i engleski) i loši nacionalizmi (poput njemačkog, zbog kasnijeg iskustva fašizma). Vrednovanje talijanskog nacionalizma, također zbog iskustva fašizma, bilo je ambivalentno. To se pitanje posebno zaoštrava imamo li na umu zapadne i istočne nacionalizme. Prvi su opisivani kao građanski, liberalni, demokratski i racionalni, u jednu riječ dobri, a drugi kao etnički, kolektivni, šovinistički, autoritativni, dakle loši. Iako se čini da više nije potrebno naglašavati da za proučavatelje ne bi trebali postojati dobri ili loši nacionalizmi već samo nacionalizmi kao objekti istraživanja, oni su se usprkos tome – prema Petrungarovim riječima – uvijek tako ocjenjivali. Istaknuo je da treba napustiti tako koncipiranu dualističku shemu podjele nacionalizama, kao i nekritičko i normativno preuzimanje različitih kategorija. No postavio je pitanje znači li to relativizirati kategorije općenito, odnosno ako smo dekonstruirali predrasude, odustajemo li od vrednovanja uopće, i što činiti dalje nakon poraza europocentrizma? Iznio je i kritiku upotrebe pojma zaostalosti (usp. važan tekst Marije Todorove, »Zamka zaostalosti. Modernost, temporalnost i proučavanje istočnoevropskog nacionalizma«, u: *Dizanje prošlosti u vazduh*, Beograd 2010, str. 11-57, na kojem je Petrungaro temeljio dio svoga izlaganja), koji – prenošen iz ekonomske sfere – ne vrijedi za političku i kulturnu sferu. Naveo je primjere Srbije i Grčke koje su stekle državnost prije Italije i Njemačke, kao i da hrvatski nacionalni preporod ne kasni za talijanskim. Na pitanje što uopće znači biti nezavisan u jednom ili drugom desetljeću, odgovorio je da znači tek to da je riječ o različitim povijesnim iskustvima. Imajući to na umu, kao i činjenicu da danas dominiraju projekti o europskim sličnostima, Petrungaro smatra da trebamo dati mjesto razlikama. Važno je znati se nositi s višestrukim povijesnim realnostima, a napose odreći se krutih shema (kao što je opreka Zapad – Istok). Pritom će komparativnost nužno ukazati na pluralizam, ali naravno i na neizostavne analogije. Zaključio je da na povijest Istočne i Jugoistočne Europe ne treba prenositi europocentrizam ili balkanizam, u smislu da su određeni fenomeni samo puko prenošenje s Zapada na Istok ili slaba kopija zapadnih modela, napominjući da ni demokracija ni barbarstvo nisu fenomeni koji pripadaju samo nekima, već univerzalna odrednica.

Promatrajući zaključno izlaganja na kolokviju, kao i neka od pitanja koja proizlaze iz teksta M. Todorove i Petrungarova izlaganja (primjerice kako komparirati hrvatsku i talijansku povijest, kako opisivati i vrednovati procese koji ih obilježavaju), smatram da bi daljnja suradnja talijanske i hrvatske historiografije, kao i komparativno proučavanje talijanske i hrvatske, odnosno jugoistočnoeuropske povijesti, moralo računati na neka, ovdje samo dijelom navedena, epistemološka, teorijska i metodološka pitanja. Za takvo promišljanje, koje za cilj ima davanje dodatne kvalitete talijansko-hrvatskim studijima te pružanje mogućeg poticaja za slična interkulturalna istraživanja, održani kolokvij može poslužiti kao početni impuls.

Branimir Janković